

MONIKA LITWIŃSKA, BBH Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie
ORCID: 0000-0001-5628-6923
monika.litwinska@ipn.gov.pl

DUSZPASTERSTWO RODZIN WOBEĆ MECHANIZMÓW REPRESJI PAŃSTWOWEJ. POCZĄTKI I PRZEŚLADOWANIA W ARCHIDIECEZJI KRAKOWSKIEJ (1947-1960)

STRESZCZENIE: W okresie powojennym, zwłaszcza w latach 1946-1960, Kościół katolicki w Polsce zmagał się z systematyczną polityką represji ze strony władz komunistycznych, które dążyły do ograniczenia jego wpływu na wychowanie młodzieży i życie rodzinne. W odpowiedzi na zakaz działalności stowarzyszeń katolickich, w archidiecezji krakowskiej powstały alternatywne formy duszpasterstwa: Żywy Różaniec Dziewcząt oraz Koło Prelegentów. Obie inicjatywy kontynuowały tradycje KSMŻ i KSMM, oferując formację religijną i społeczną w warunkach ideologicznego zagrożenia. Koło Prelegentów, reaktywowane po 1956 roku, prowadziło wykłady oparte na teologii i antropologii chrześcijańskiej, angażując lekarzy, pedagogów, duchownych i działaczy społecznych. Ze względu na swój wpływ na młodzież i młode małżeństwa, zostało uznane przez Służbę Bezpieczeństwa za inicjatywę ideologicznie niebezpieczną i rozpracowane operacyjnie, co doprowadziło do jego likwidacji w 1960 roku. Przedstawione inicjatywy stanowiły pionierską formę duszpasterstwa rodzinnego, która wywarła trwały wpływ na rozwój katechizacji dorosłych w Krakowie.

SŁOWA KLUCZOWE: duszpasterstwo młodzieży w PRL, formacja religijna świeckich, kursy przedmałżeńskie w Kościele katolickim, Żywy Różaniec Dziewcząt, Koło Prelegentów, represje wobec Kościoła katolickiego, historia Kościoła w Polsce Ludowej, kultura katolicka w warunkach totalitaryzmu, katechizacja dorosłych, archidiecezja krakowska.

FAMILY PASTORAL MINISTRY UNDER STATE REPRESSION MECHANISMS: ORIGINS AND PERSECUTION IN THE ARCHDIOCESE OF KRAKÓW (1947-1960)

ABSTRACT: In the postwar period, especially between 1946 and 1960, the Catholic Church in Poland faced systematic repression from the Communist authorities, who sought to limit its influence on youth education and family life. In response to the ban on Catholic associations, alternative forms of pastoral ministry emerged in the Archdiocese of Kraków: the Living Rosary of Girls and the Lecturers' Society. Both initiatives continued the traditions of the prewar Catholic Youth Associations (KSMŻ and KSMM), offering religious and social formation under ideological threat.

The Lecturers' Society, reactivated after 1956, organized lectures rooted in Christian theology and anthropology, involving physicians, educators, clergy, and social activists. Due to its impact on youth and young married couples, the Circle was deemed ideologically dangerous by the Security Service (SB) and subjected to operational surveillance, which led to its dissolution in 1960.

The article highlights three distinct responses to the repressive system: Fr. Stanisław Czartoryski, despite a period of coerced collaboration with the SB, protected the Society's community; Fr. Witold Kacz was imprisoned for his formative work with youth; and Zbigniew Ślizowski, a secret collaborator, actively participated in actions against the Church. These initiatives represented a pioneering form of family pastoral care that had a lasting impact on the development of adult catechesis in Kraków.

KEYWORDS: youth pastoral care under Communism, religious formation of laypeople, premarital courses in the Catholic Church, Living Rosary of Girls, Lecturers' Society, repression of the Catholic Church, history of the Church in Communist Poland, Catholic culture under totalitarian rule, adult catechesis, Kraków Archdiocese

Translated by Monika Litwińska

Wstęp

Po zakończeniu II wojny światowej Kościół katolicki w Polsce podjął próbę odbudowy struktur duszpasterstwa młodzieży i reaktywacji przedwojennych form przygotowania do życia w rodzinie. W archidiecezji krakowskiej działania te koncentrowały się wokół parafii, stowarzyszeń katolickich oraz inicjatyw formacyjnych, takich jak np. kursy przedmażeńskie. Szczególną rolę odgrywały Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Sodalicje Mariańskie oraz Żywy Różaniec Dziewcząt, które kontynuowały tradycję Akcji Katolickiej, kładąc nacisk na formację moralną i społeczną młodego pokolenia¹. W okresie tym archidiecezją krakowską kierowali dwaj wybitni pasterze: kard. Adam Stefan Sapieha (do 1951 roku) oraz jego następca,

¹ Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży zostało powołane na zjeździe Akcji Katolickiej w 1934 r. jako jej odgałęzienie, którego głównym zadaniem była formacja młodzieży w duchu katolickiej nauki społecznej i miłości do ojczyzny. Do 1939 r. była jedną z najliczniejszych katolickich organizacji młodzieżowych w Polsce skupiających 311 tys. członków w 10 tys. Oddziałów. W 1939 r. KSMM liczyło na terenie archidiecezji krakowskiej 7 tys. członków skupionych w 21 okręgach i 276 oddziałach. Zob. P. Ma dry ła, *Duszpasterstwo w czasach stalinowskich. Władze komunistyczne wobec działalności duszpasterskiej Kościoła rzymsko katolickiego w archidiecezji krakowskiej w latach 1945-1956*, Kraków 2009, s. 217.

abp Eugeniusz Baziak (1951-1962). Kard. Sapieha, jako autorytet moralny i duchowy, odegrał kluczową rolę w odbudowie życia kościelnego po wojnie, wspierając inicjatywy formacyjne i duszpasterskie, zwłaszcza te skierowane do młodzieży i rodzin. Jego troska o wychowanie do życia w rodzinie znalazła wyraz m.in. w powołaniu struktur Żywego Różańca Dziewcząt oraz wspieraniu kursów przedmałżeńskich. Abp Baziak kontynuował tę linię, umacniając działalność duszpasterstwa rodzin i młodzieży, mimo narastającej presji ze strony władz komunistycznych. Władze komunistyczne, dążąc do ideologicznej przebudowy społeczeństwa, traktowały te inicjatywy jako zagrożenie dla monopolu wychowawczego państwa. Reaktywacja struktur katolickich spotkała się z systematycznymi represjami: odmową rejestracji, inwigilacją, aresztowaniami oraz próbami rozbicia środowisk kościelnych od wewnątrz. Szczególnie dotkliwe były działania wymierzone w osoby zaangażowane w duszpasterstwo rodzin, które – poprzez katechezę, formację sumienia i obronę wartości chrześcijańskich – stawiały opór procesowi laicyzacji i ideologizacji życia społecznego. Niniejszy tekst podejmuje próbę rekonstrukcji losów pionierów duszpasterstwa rodzin w archidiecezji krakowskiej w latach 1945-1962, tj. okresie rządów kard. A. S. Sapiehy oraz abp. E. Baziaka, ukazując zarówno ich działalność formacyjną, jak i skalę represji ze strony aparatu bezpieczeństwa. Szczególna uwaga zostanie poświęcona inicjatywom podejmowanym przez świeckich i duchownych w warunkach narastającej presji ideologicznej oraz ich roli w zachowaniu ciągłości katolickiego wychowania do życia w rodzinie.

Reaktywacja wychowania do życia w rodzinie w Kościele katolickim po wojnie

Po zakończeniu II wojny światowej Kościół katolicki w Polsce podjął działania zmierzające do odbudowy przedwojennego modelu duszpasterstwa młodzieży oraz przywrócenia tradycyjnych form wychowania katolickiego do życia w rodzinie. W tym celu przystąpiono do reaktywacji organizacji katolickich funkcjonujących przed 1939 rokiem. W okresie międzywojennym istotną rolę w kształtowaniu katolickiego modelu rodziny odgrywały kursy przedmałżeńskie, organizowane głównie przez parafie oraz stowarzyszenia, takie jak Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (KSMM) i Katolickie Stowarzyszenie

Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ)². Organizacje te, wyrosłe z Akcji Katolickiej, miały na celu formację dojrzałych chrześcijan oraz ich aktywne uczestnictwo w życiu Kościoła poprzez upowszechnianie wartości katolickich w sferze społecznej i kulturalnej³. Jednym z ich kluczowych zadań było przygotowanie młodzieży do życia małżeńskiego i rodzinnego⁴. W 1945 roku Ministerstwo Administracji Publicznej zobowiązało wszystkie reaktywujące się stowarzyszenia do ponownej rejestracji. Kościół, dostosowując się do tych wymogów, zgłaszał do urzędów miejskich wnioski dotyczące m.in. KSMM, KSMŻ, Sodalicii Mariańskiej, Milicji Niepokalanej, Żywego Różańca, kół ministranckich, krucjat eucharystycznych, bractw różańcowych oraz chórów kościelnych. W tym okresie organizacje te skupiały łącznie około pół miliona członków⁵. Pierwsze działania rejestracyjne podjęły oddziały KSMM w Poznaniu i Krakowie. Organizacja przyjęła przedwojenny podział administracyjny: Kraków pełnił funkcję ośrodka dla kół archidiecezji krakowskiej, natomiast centrala dla pozostałych regionów znajdowała się w Poznaniu. Z inicjatywy kard. A. S. Sapiehy, w październiku 1945 roku wznowiono działalność KSMM w archidiecezji krakowskiej, uzyskując zgodę Starostwa Grodzkiego w Krakowie. Analogiczny wniosek o rejestrację KSMŻ został odrzucony, a administracja państwowa zablokowała zarówno powołanie centrali KSMM, jak i zakładanie nowych oddziałów. Próby legalizacji struktur terenowych podejmowane w oparciu o ustawę o stowarzyszeniach z 1932 roku były celowo ignorowane przez urzędy, które nie respektowały przepisów umożliwiających rozpoczęcie działalności po upływie czterech tygodni od złożenia wniosku. W niektórych przypadkach zakazywano

² Na temat statutu i działalności KSMM i KSMŻ zob. m.in.: K. Krzysztófek, *Stowarzyszenia Katolickie w Krakowie 1918-1939. Studium historycznoprawne*, Kraków 2014 s. 245-283; K. Haliński, *Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży w diecezji chełmińskiej w dwudziestolecie międzywojennym*, [w:] *Organizacje Młodzieżowe w XX wieku. Struktury, ideologia, działalność*, red. P. Tomaszewski, M. Wołos, Toruń 2008, s. 50-72.

³ *Statut Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej*, Poznań 1934, s. 2-3.

⁴ M. Kielska, *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży i jego działalność wychowawcza* [w:] *Środowiska wychowawcze i edukacja dorosłych w dobie przemian*, red. T. Aleksander, Kraków 2003, s. 58-59.

⁵ M. Odon, *Prawo o stowarzyszeniach jako instrument antykościelnej polityki władz komunistycznych w okresie Polski Ludowej – zarys problemu*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, t. IV, Lublin 2022, s. 95.

działalności nawet wcześniej zalegalizowanym oddziałom⁶. Represje te nie tylko utrudniały odbudowę struktur organizacyjnych, ale także wpływały na konieczność poszukiwania przez Kościół nowych, nieformalnych form pracy z młodzieżą. W odpowiedzi na ograniczenia administracyjne i operacyjne, duszpasterze rozwijali alternatywne modele formacji, oparte na pracy w małych grupach, rekolekcjach, spotkaniach formacyjnych i działalności środowiskowej, często poza oficjalnym obiegiem⁷. Pomimo trudności stwarzanych przez władze komunistyczne, w dniu 13 kwietnia 1947 roku w Krakowie odbył się pierwszy powojenny zjazd delegatów KSMM archidiecezji krakowskiej. Spotkanie miało miejsce w budynku Diecezjalnego Domu Katolickiego przy ul. Zwierzynieckiej 1, obecnie mieszczącym Filharmonię Krakowską⁸. Podczas obrad sekretarz generalny KSM, ks. Mieczysław Noworyta⁹, przedstawił nowego prezesa KSMM – Jana Kotyżę¹⁰ – oraz zaprezentował program działania na nadchodzący okres.

⁶ IPN BU 0648/80, t. 2, Materiały dotyczące różnych stowarzyszeń i ugrupowań katolickich i świeckich, Pismo Książęco-Metropolitalnej Kurii Krakowskiej do Wojewody Krakowskiego, Kraków 24 XI 1948 r., k. 148-149.

⁷ W. G a s i d ł o, *Duszpasterska troska Karola Wojtyły o rodzinę*, Kraków 1996, s. 12-13.

⁸ IPN BU 0648/80, t. 1, Materiały dotyczące różnych stowarzyszeń i ugrupowań katolickich i świeckich, Wyciąg z doniesienia agenturalnego ze zjazdu delegatów KSM, Kraków 14 IV 1947 roku, k. 155.

⁹ Mieczysław Noworyta (1906-1980) – kapłan Archidiecezji Krakowskiej, działacz Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej, kapelan wojskowy, pedagog. Świecenia kapłańskie przyjął w 1931 r. W latach 1950–1958 był prefektem Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, a w latach 1957-1958 kierownikiem Referatu Duszpasterskiego w Kurii Metropolitalnej. Od 1958 r. proboszcz w Mszanie Dolnej, dziekan i notariusz dekanatu. W 1977 r. otrzymał tytuł prałata honorowego Jego Świątobliwości. Zob. T. I s a k o w i c z - Z a l e s k i, *Księża wobec bezpieczeństwa na przykładzie archidiecezji krakowskiej*, Kraków 2007, s. 37.

¹⁰ Jan Kotyza (1909-1991). Ukończył Wydział Wychowania Fizycznego na UJ. Od 1926 w KSMM. Członek Zarządu KSMM przy Archidiecezji Krakowskiej, prezes na powiat krakowski, nauczyciel, instruktor wychowania fizycznego tej organizacji. W czasie okupacji członek BCh. W 1947 roku wybrany prezesem KSMM Archidiecezji Karkowskiej. Bliski współpracownik kard. A. S. Sapiehy. Po wojnie nadal wychowywał młodzież w ramach KSMM kierując pracami całego Zarządu oraz grupą chłopców z KSMM w Bieńczycach. Jednocześnie pracował jako nauczyciel w Gimnazjum Spółdzielczym w Mogile. Zob. IPN Kr 010/7508, t. 1, Sprawa agenturalna grupowa krypt. „Zieloni”, Charakterystyka dot. Kotyza Jan, Kraków 19 X 1961 r., k. 33; Więcej na temat wojskowej działalności J. Kotyzy zob.: W. P a d u c h o w s k i, *Jan Kotyza, żołnierz Armii Krajowej, Batalionów chłopskich, ludowego Wojska Polskiego – zarys biograficzny*, Przegląd Historyczno-Wojskowy, nr 4, Warszawa 2020, s. 145-165.

Próba ocalenia Żywego Różańca Dziewcząt

W odpowiedzi na odmowę rejestracji KSMŻ kard. Sapieha powołał w 1946 roku Żywy Różaniec Dziewcząt (ŻRD). Pierwszym dyrektorem diecezjalnym został ks. Stanisław Dąbrowski¹¹, a w 1947 roku kierownictwo ŻRD objęła Janina Bogdanowicz¹². Pomimo odwołań do tradycji kółek i bractw różańcowych, inicjatywa ta stanowiła w istocie kontynuację działalności KSMŻ, opartą na jego strukturach organizacyjnych, statucie oraz aktywie¹³. W odpowiedzi na dekret z 5 sierpnia 1949 roku, zakazujący działalności stowarzyszeń katolickich, Kościół podjął działania mające na celu zachowanie duszpasterstwa młodzieży. Kard. Sapieha przekształcił ŻRD w kongregację duchową, co umożliwiło jej dalsze funkcjonowanie w nowych warunkach prawnych. 31 października 1949 roku Sekretariat ŻRD został formalnie przekształcony w Dział Duszpasterstwa Kobiet Kurii Metropolitalnej w Krakowie¹⁴. Po przekształceniu ŻRD w Kongregację. W skład sekretariatu weszli: Janina Bogdanowicz, Zofia Makowska¹⁵,

¹¹ Ks. Stanisław Dąbrowski (1903-1979) – kapłan archidiecezji krakowskiej, wyświęcony w 1926 r.; wikary kolejno w Nowym Targu, Jaworznie i Wieliczce; magister teologii UJ (1950), doktor teologii (1954); katecheta w Gdowie i Krakowie; od 1953 r. rektor kościoła św. Jana w Krakowie i kapelan Sióstr Prezentek; członek Stowarzyszenia Księży Prefektów. Zob.: IPN BU 003322/1, Kartoteka księży katolickich w układzie alfabetycznym prowadzona w latach 1963-1989 w Biurze „C” MSW, Karta rejestracyjna EOK-6/63 Stanisław Dąbrowski, s. Michała i Heleny Pawłowskiej, ur. 3 kwietnia 1903 roku w Zaborowie powiat Rawicz; S. P i e c h, *Doktorzy teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1945-1954*, „Saeculum Christianum” nr 5/1, Warszawa 1998, s. 184.

¹² Janina Bogdanowicz (ur. 1912) – w latach 1934-1939 referentka oświatowa w centrali diecezjalnej Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Poznaniu. Po wysiedleniu z Poznania w 1939 roku pracowała jako wychowawczyni w Masłomięcy pod Krakowem. W latach 1942-1945 zatrudniona jako sekretarka w firmie spedycyjnej A. Bieńkowski w Krakowie. Od 1945 roku, z rekomendacji kard. Adama Stefana Sapiehy, pracowała w redakcji „Tygodnika Powszechnego”. W latach 1947-1969 była pracownikiem Wydziału Duszpasterskiego Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Zob. IPN Kr 010/9372, Sprawa Ewidencyjno-Obszerwacyjna krypt. „Dyrektorka” dot. Janiny Bogdanowicz [dalej: SEO krypt. „Dyrektorka”], Protokół przesłuchania Janiny Bogdanowicz z dnia Kraków 8 XII 1952, k. 26.

¹³ P. M a d r y ł a, *Duszpasterstwo w czasach stalinowskich...*, s. 236-237.

¹⁴ W. G a s i d ł o, *Duszpasterska troska*....s. 13.

¹⁵ Zofia Kowalska z d. Makowska (ur. 1923 r.), mgr biologii, podczas okupacji niemieckiej pracownik Instytutu Badań nad Tyfusem Plamistym w Krakowie. Od 1946 r. przewodnicząca Sekcji Akademickiej ŻRD. Prowadziła dni skupienia dla młodzieży. Współpracowała z Referatem Duszpasterskim Kurii Metropolitalnej w Krakowie.

Helena Lisowska, Felicja Żurowska¹⁶ oraz ks. Witold Kacz – kapelan i opiekun duchowy¹⁷. Reorganizacja ta była próbą obejścia zakazów administracyjnych, jednak władze PRL nie zaprzestały działań represyjnych. Od 1951 roku po śmierci kardynała A. S. Sapiehy wzmożyły się kontrole, inwigilacja oraz naciski na osoby zaangażowane w działalność duszpasterską. Ostatecznie, w wyniku nasilających się represji, ŻRD podobnie jak KSMW zostały rozwiązane przez biskupa Franciszka Jopę w 1953 roku¹⁸.

Kursy przedmałżeńskie jako odpowiedź duszpasterska Kościoła na ograniczenia formacji religijnej (1950-1960)

Od 1949 roku Kongregacja ŻRD rozpoczęła organizację kursów przedmałżeńskich dla dziewcząt w Pewli Małej. Inicjatywa ta była kontynuacją przedwojennej tradycji KSMŻ, wzorując się na kursach prowadzonych przez Zofię Ozdowską¹⁹ w Bninie koło Kórnik.

Zob. IPN Kr 010/12056, Postanowienie o założeniu sprawy wstępno-agenturalnego rozpracowania krypt. „Kierownicy”, Kraków 27 X 1954, k. 6.

¹⁶ Felicja Żurowska (1896-1977), h. Leliwa, działaczka katolicka, wychowanka gimnazjum Sióstr Niepokalanek w Jarosławiu, związana ze Zjednoczeniem Młodzieży Polskiej w Poznaniu, gdzie kierowała referatem wydawniczym i oświatowym. W latach 30. XX w. współtworzyła struktury Katolickiego Związku Młodzieży Żeńskiej oraz działała w Akcji Katolickiej. Po II wojnie światowej osiadła w Krakowie, od 1947 r. aktywna w Żywym Różańcu Dziewcząt. Od 1953 pracowała w Wydziale Duszpasterskim Kurii Metropolitalnej w Krakowie, gdzie przepisywała teksty i tłumaczyła literaturę zagraniczną. Zob. J. K o t y z a, *Felicja Żurowska (1896-1977)*, „Tygodnik Powszechny, nr 10, Kraków 5 marca 1978; J. U r b a n, *Starania kard. Karola Wojtyły o uznanie kultu królowej Jadwigi sprawowanego „od niepamiętnych czasów” (1967-1974)*, „Folia Historica Cracoviensia” vol. 30, Kraków 2024, s. 219-220.

¹⁷ Witold Kacz (1920-1981) – prezbiter kościoła katolickiego, święcenia kapłańskie otrzymał w 1943 roku. Wikariusz i katecheta w Pcimu, Sułkowicach i Bronowicach Małych. W 1947 rezydent w parafii św. Stanisława Kostki w Krakowie i kapelan ŻRD. W 1960 roku utworzył Instytut Świecki Chrystusa Odkupiciela Człowieka. W 1964 roku abp metropolita krakowski ks. K. Wojtyła powierzył mu organizację Duszpasterstwa Chorych. Zob. D. K u r i a ŋ s k a, *Kapłan z prawdziwego powołania. Ksiądz Witold Kacz*, Kraków 2004.

¹⁸ P. G ó r e c k i, *Biskup Franciszek Jop w aktach bezpieki (1952-1976 [1979])*, [w:] *Życie i posługa biskupa Franciszka Jop (1897-1976). W 40. rocznicę śmierci pasterza diecezji opolskiej* [red.] P. G ó r e c k i, „Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku” t. 92, Opole 2016.

¹⁹ Zofia Ozdowska (1895-1982) – do 1939 roku pełniła funkcję dyrektora generalnego Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Poznaniu. Z jej inicjatywy powstał

W latach 1949-1952 zorganizowano siedem turnusów kursów przygotowujących młode kobiety do życia małżeńskiego i rodzinnego. Program obejmował wykłady z etyki, psychologii, pedagogiki oraz zajęcia praktyczne z gospodarstwa domowego i opieki nad dziećmi. Kursy, zakończone rekolekcjami, stanowiły odpowiedź na represje władz PRL, a ich organizacja – z inicjatywy Janiny Bogdanowicz – była formą adaptacji duszpasterstwa do nowych warunków²⁰. Męska gałąź KSM również podejmowała działania formacyjne, choć w mniejszym zakresie niż ŻRD. Od 1948 roku w Poroninie organizowano spotkania dla młodych mężczyzn, prowadzone przez ks. Mieczysława Noworytę i Jana Kotyżę. Obejmowały one wykłady z teologii oraz zagadnienia organizacyjne KSMM. Tematyka życia rodzinnego była poruszana w sposób ogólny, z naciskiem na kwestie ojcostwa i odpowiedzialności, jednak bez tak szczegółowego i praktycznego podejścia, jakie charakteryzowało działalność Kongregacji ŻRD²¹.

Od 1950 roku kursy przedmałżeńskie zaczęto prowadzić również w parafiach krakowskich. Miały one skróconą formę – zazwyczaj dziesięć wykładów – i obejmowały zagadnienia z pedagogiki, etyki małżeńskiej oraz przekazywania życia. Stopniowo wprowadzano także tematykę relacji rodzinnych, wartości dziecka oraz praktyczne porady, np. dotyczące planowania budżetu domowego. Kursy te stanowiły nie tylko przygotowanie do sakramentu małżeństwa, lecz także formę katechezy dorosłych, wpisującą się w szerszy nurt działań Kościoła na rzecz obrony rodziny i życia. Nowością w tym zakresie były kursy przedmałżeńskie dla narzeczonych prowadzone przez ks. Karola Wojtyłę, wówczas duszpasterza akademickiego i wykładowcę etyki na Uniwersytecie Jagiellońskim²². Jego podejście do przygotowania do małżeństwa wyróżniało się głębokim zakorzenieniem w personalistycznej wizji człowieka oraz akcentowaniem duchowego wymiaru

Dom „Młodej Polki” w Bninie koło Kórnik. W latach 1934-1939 współpracowała z J. Bogdanowicz, która po wojnie przeniosła idee tej placówki na teren archidiecezji krakowskiej.

²⁰ W. G a s i d ł o, *Duszpasterska troska...*, s. 13.

²¹ IPN Kr 010/7508, t. 1, Sprawa agenturalna grupowa krypt. „Zieloni” dot. Jan Kotyzy, Odpis doniesienia agenturalnego Źródło „Mały”, k. 51; tamże, Doniesienie agenturalne nr 1, źródło „CC” kontakt poufny, przyjął Śliwiński Bolesław, Nowa Huta 18.01.1951 r., k. 57.

²² W. G a s i d ł o, *Duszpasterska troska...*, s. 14.

miłości małżeńskiej²³. Wojtyła nie tylko prowadził wykłady, ale także organizował spotkania dyskusyjne, rekolekcje oraz indywidualne rozmowy z narzeczonymi, co stanowiło nowatorską formę duszpasterstwa rodzin²⁴.

Represje wobec KSMM, Kongregacji ŻRD i proces kurii krakowskiej

W latach 50. XX wieku władze komunistyczne w Polsce prowadziły systematyczną politykę marginalizacji Kościoła katolickiego, dążąc do ograniczenia jego wpływu społecznego, zwłaszcza w obszarze wychowania młodzieży. Szczególnym celem represji były organizacje młodzieżowe, postrzegane jako zagrożenie dla monopolu wychowawczego państwa socjalistycznego. Już w 1948 roku Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Krakowie alarmował o wzmożonej aktywności KSM, wskazując na organizację zebrań i prób rejeestracji nowych kół w powiatach. W odpowiedzi władze bezpieczeństwa podjęły działania blokujące zakładanie nowych kół oraz rozwiązywanie drogą już istniejących²⁵. W listopadzie 1948 roku kard. A. S. Sapieha wystosował interwencję do wojewody krakowskiego, dokumentując systemowe szykany wobec członków KSMM. Wśród najczęściej stosowanych form represji wymieniał: wezwania na przesłuchania, zatrzymania bez podania przyczyny, zastraszanie, groźby usunięcia ze szkoły lub pracy, odmowy zgody na wydarzenia formacyjne, represje

²³ Por.: K. Wojtyła, *Instynkt, miłość, małżeństwo* „Tygodnik Powszechny” nr 42, Kraków 1952; T e n ż e, *Religijne przeżywanie czystości*, „Tygodnik Powszechny” nr 51, 1953; T e n ż e, *Myśli o małżeństwie*, „Znak” nr 7 (1957), s. 596-604, T e n ż e, *Propedeutyka sakramentu małżeństwa* „Ateneum Kapłańskie”, z. 1 (1958), s. 20-33.

²⁴ W dniach 19-21 grudnia 1960 roku w kościele św. Anny w Krakowie bp. Karol Wojtyła wygłosił rekolekcje dla narzeczonych po hasłem „Budować dom na skale”, które stanowią jedno z najważniejszych źródeł jego wczesnej refleksji nad sakramentem małżeństwa i duchowością życia rodzinnego. Publikacja rekolekcji, opracowana przez ks. Andrzeja Dobrzyńskiego ukazała się po raz pierwszy w 2012 roku, a w 2014 roku została uzupełniona o część zatytułowaną *Oblubieńczy sakrament*.

²⁵ IPN BU 648/80, t. 2, Materiały dotyczące różnych stowarzyszeń i ugrupowań katolickich i świeckich, Pismo ks. H. Antosza opiekuna KSMM w Mszanie Dolnej do Sekretariatu Generalnego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Krakowie, Karków 11 listopada 1948 r., k. 409. Duchowny informuje o przeprowadzonych przez UB rewizjach w mieszkaniach kierownictwa KSMM, konfiskatach dokumentów i opieczętowania lokalu.

zawodowe wobec nauczycieli oraz zakaz prowadzenia zajęć z wychowania fizycznego. Hierarcha podkreślał, że działania te miały charakter planowy i były wymierzone w organizację pozostającą pod szczególną opieką Kościoła²⁶.

Szczególnie dotkliwym aktem represji wobec Kongregacji ŻRD było aresztowanie ks. Witolda Kacza w lipcu 1950 roku. Duchowny został oskarżony o prowadzenie „wrogiej działalności” pod pozorem pracy formacyjnej z młodzieżą. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Krakowie z 28 lutego 1951 roku skazano go na pięć lat pozbawienia wolności. 22 lipca 1953 roku został zwolniony warunkowo na przerwę w odbywaniu kary i nie powrócił już do więzienia, jednak był zmuszany do kontaktów z funkcjonariuszem UB, który oczekiwał informacji o jego współpracownikach. Spotkania odbyły się dwukrotnie; ks. Kacz nie przekazał żadnych danych i zerwał kontakt. W wyniku ciężkich warunków więziennych, pogorszenia stanu zdrowia i presji ze strony aparatu bezpieczeństwa, duchowny zmuszony był do podjęcia długotrwałego urlopu zdrowotnego, który trwał do 1956 roku²⁷. Po jego aresztowaniu aparat bezpieczeństwa skierował działania represyjne również wobec Janiny Bogdanowicz, która od 3 maja 1952 roku pełniła funkcję kierownika Referatu Kultu, Duszpasterstwa i Misji w Dziale Duszpasterstwa Kobiet Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Była ona objęta obserwacją WUBP już od maja 1949 roku. W raportach określano ją jako „aktywistkę ŻRD, w którym piastuje godność generalnej przełożonej”, podkreślając jej częste wyjazdy na placówki organizacji w województwie krakowskim, organizowanie zebrań, rekolekcji oraz inicjatyw artystycznych i edukacyjnych, mających na celu przyciąganie młodzieży do organizacji klerykałnych²⁸. Kulminacją działań operacyjnych prowadzonych przez aparat bezpieczeństwa wobec Bogdanowicz była rewizja przeprowadzona

²⁶ IPN BU 648/80, t. 2, Materiały dotyczące różnych stowarzyszeń i ugrupowań katolickich i świeckich, Pismo Książecko-Metropolitalnej Kurii Krakowskiej do Wojewody Krakowskiego, Kraków 24 XI 1948 r., k. 149.

²⁷ IPN Kr 010/9372, SEO krypt. „Dyrektorka”, Wyciąg z zeznania oskarżonego ks. Witolda Kacza z d. 30.04.1953 r., Kraków 29 VI 1953, k. 29; IPN Kr 07/2947, Ryś Jan i inni, Karta informacyjna, Rawicz 22 VII 1953 r., k. 153. IPN BU 003322/1, Kartoteka księży katolickich, Karta EOK-96/63, Kacz Witold, nr rejest. 17862/1963; IPN Kr 009/591, Teczka personalna TW ps. „Kazimierz” dot. Witold Kacz, k.1-31; T. I s a k o w i c z - Z a l e s k i, *Księża wobec bezpieki...*, s. 241-242.

²⁸ IPN Kr 010/9372, SEO krypt. „Dyrektorka”, Charakterystyka Janiny Bogdanowicz, Kraków 9 VI 1951, k. 20.

8 grudnia 1952 roku w jej mieszkaniu przy ul. Jaskółczej 6 oraz w siedzibie Kongregacji Żywego Różańca Dziewcząt (ŻRD) przy ul. Piłsudskiego 6/1. Funkcjonariusze skonfiskowali książki, broszury, notatki z rekolekcji, korespondencję oraz 140 egzemplarzy pisma „Żywe Słowo”. Tego samego dnia Bogdanowicz została przesłuchana w siedzibie organizacji²⁹. Dwa dni wcześniej dokonano rewizji w siedzibie KSMM przy ul. Zwierzynieckiej 1, w obecności prezesa Jana Kotyzy zarekwirowano wówczas dokumentację stowarzyszenia³⁰. Kotyza został zatrzymany i przesłuchany³¹. Natomiast aresztowany razem z nim ks. Mieczysław Noworyta został oskarżony o zbieranie informacji z terenu diecezji celem ich przekazania obcemu wywiadowi. Osadzono go w więzieniu przy ul. Montelupich w Krakowie, a 30 czerwca 1953 roku przewieziono do aresztu przy ul. Rakowieckiej w Warszawie. W połowie lipca powrócił do Krakowa, gdzie został zwolniony bez przeprowadzenia procesu. Pomimo braku formalnego wyroku, uniemożliwiono mu dalszą pracę z młodzieżą oraz objęcie probostwa w Krakowie³². Represje skierowane przeciwko kierownictwu ŻRD i KSMM były częścią większej operacji wymierzone w Kościół, która doprowadziła do uwięzienia wielu księży i osób świeckich z trenu archidiecezji krakowskiej pod pretekstem prowadzenia „szpiegowskiej działalności” i doprowadzenia do tzw. procesu kurii krakowskiej w dniach 21-26 stycznia 1953 roku przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Krakowie³³. W gronie oskarżonych znaleźli się m.in.: Stefania Rospond³⁴, zelatorka Kongregacji Żywego Różańca

²⁹ Tamże, Protokół rewizji pomieszczeń przy ul. Jaskółczej 6, Kraków 8 XII 1951, k. 24; tamże, Protokół rewizji pomieszczeń przy ul. Manifestu Lipcowego 6/1, Kraków 8 XII 1952, k. 25.

²⁹ Tamże, Protokół przesłuchania podejrzanego Bogdanowicz Janiny, Kraków 8 XII 1952, k. 26.

³⁰ W. Paduchowski, *Jan Kotyza...*, s. 162.

³¹ IPN Kr 010/1256, t. 1. Jan Kotyza, Protokół przesłuchania podejrzanego, Kraków 9 XII 1952 r., k. 70-72.

³² T. Isakowicz-Zaleski, *Księża wobec bezpieczeństwa...*, s. 37; Mieczysław Noworyta (1906-1980) kapelani 1921-1939 biogramy „N” – www.ordynariat.wp.mil.pl – <https://ordynariat.wp.mil.pl/internetowy-sloownik-kapelanow-sluzby-stalej-i-rezerwy-wojska-polskiego-1921-1939/kapelani-1921-1939-biogramy-n/noworyta-mieczyslaw-1906-1980/> [on line 30.08.2025].

³³ T. Kurpierz, *Proces Kurii Krakowskiej 1953. Mechanizmy represji wobec Kościoła katolickiego w PRL*, Kraków 2013.

³⁴ Stefania Szacon z d. Rospond (1930-2016) – działaczka katolicka z Liszek, zelatorka Kongregacji Żywego Różańca Dziewcząt, więźniarka polityczna okresu stalinowskiego.

Dziewcząt, skazana na sześć lat pozbawienia wolności; Helena Budziaszek³⁵ z Rabki-Zdroju, również członkini Kongregacji; ks. Józef Fudali³⁶, dyrektor Kongregacji z Lisek, skazany na 13 lat więzienia; oraz ks. Józef Lelito³⁷, dyrektor Kongregacji z Rabki-Zdroju, skazany na karę śmierci, zamienioną później na dożywotnie więzienie³⁸. W uzasadnieniu wyroku skazującego Stefanię Rospond, prokurator podkreślał rzekomo „reakcyjną atmosferę” panującą w Kongregacji ŻRD, która miała wywierać „zgubny wpływ” na oskarżoną i prowadzić do jej „ideologicznego wykolejenia”³⁹. Podczas procesu KSMM zostało przedstawione jako „organizacja faszystująca”, z której mieli się wywodzić członkowie „bandy szpiegowskiej”, określani w dokumentach jako „wyrodki i zdrajcy narodu”⁴⁰.

Aresztowana w 1952 roku w związku z tzw. procesem kurii krakowskiej, skazana na sześć lat więzienia za rzekomą działalność szpiegowską. Po zwolnieniu w 1956 roku zaangażowana w życie rodzinne i społeczne. Członkini Związku Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego.

³⁵ Helena Oremus z d. Budziaszek (1930-2024), działaczka katolicka z Morawicy, członkini Kongregacji Żywego Różańca Dziewcząt, współpracowniczka Jana Szpondera i ks. Józefa Lelity, skazana w 1953 r. przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie na 15 lat więzienia za działalność konspiracyjną; zwolniona na mocy amnestii w 1956 r.; po 1989 r. współtwórczyni Związku Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego.

³⁶ Ks. Józef Fudali (1915-1954) – kapłan archidiecezji krakowskiej, duszpasterz młodzieży. Urodzony w Rabce-Zdroju, święcenia kapłańskie przyjął w 1940 roku. Posługiwał m.in. w Raciborowicach, Wieliczce i Liskach, gdzie prowadził Kongregację Żywego Różańca Dziewcząt. Aresztowany w 1952 roku przez UB, brutalnie torturowany, skazany na 13 lat więzienia. Zmarł w więziennym szpitalu w 1954 roku. Zob. F. M u s i a ł, *Krew kapłańska. Śledztwo i śmierć ks. Józefa Fudalego*, „Nasz Dziennik”, nr 53/2007.

³⁷ Ks. Józef Lelito (1915-1978) – duchowny rzymskokatolicki. Urodzony w Żarkach, studiował teologię na Uniwersytecie Jagiellońskim, święcenia kapłańskie przyjął w 1939 r. W czasie okupacji pełnił funkcję kapelana NOW w Liskach, a po wojnie organizował strukturę tej organizacji w Skawinie, zakładając Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej. Od 1948 r. pracował w Rabce-Zdroju, gdzie kierował Kongregacją Żywego Różańca Dziewcząt. W 1952 r. został aresztowany przez UB i oskarżony o współpracę z emigracyjnym Stronnictwem Narodowym. Skazany na śmierć w pokazowym procesie kurii krakowskiej (1953), zwolniony z więzienia w 1956 r. Zob.: F. M u s i a ł, M. L a s o t a, *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa kurii krakowskiej*, Kraków 2003.

³⁸ IPN Kr 010/7683, t. 1, Szponder Jan i inni, Plan śledztwa p-ko Kowalikowi Michałowi [...], k. 55.

³⁹ Tamże, Akt oskarżenia przeciwko ks. Lelicie Józefowi [...], k. 95-96.

⁴⁰ *Proces księdza Lelity i innych agentów wywiadu amerykańskiego. Stenogram procesu odbytego przed Rejonowym Sądem Wojskowym w Krakowie w dniach 21 I – 26 I 1953 r.*, Warszawa 1953, s. 12-13.

Koło Prelegentów przy Referacie Duszpasterskim Kurii Metropolitalnej w Krakowie

Działalność odczytowa przy Referacie Duszpasterskim Kurii Metropolitalnej w Krakowie została zainicjowana już w 1948 roku jako odpowiedź na potrzebę katechizacji i formacji świeckich w trudnych realiach powojennych⁴¹. Spotkania organizowane w ramach pracy duszpasterskiej miały na celu pogłębienie wiedzy religijnej oraz umocnienie tożsamości katolickiej wśród młodzieży i dorosłych, zwłaszcza członków KSMM oraz KŻRD.

Represje związane z tzw. procesem kurii krakowskiej doprowadziły do gwałtownego przerwania tej działalności. Osoby współpracujące z Referatem Duszpasterskim, które uniknęły aresztowania, zostały objęte ścisłą kontrolą operacyjną ze strony aparatu bezpieczeństwa. Z dokumentów Służby Bezpieczeństwa wynika, że biuro Kurii Metropolitalnej w Krakowie, w którym pracował m.in. Kotyza, pełniło funkcję punktu kontaktowego dla byłych działaczy organizacji katolickich⁴². Spotkania towarzyskie oraz inicjatywy formacyjne, takie jak kursy katolickie organizowane przy parafiach, były przez SB interpretowane jako przejawy działalności konspiracyjnej. W ocenie funkcjonariuszy bezpieczeństwa działania te stanowiły próbę utrzymania wpływu ideowego na młodzież oraz przygotowanie do reaktywacji KSMM w przypadku zmiany ustroju politycznego. W związku z tym, w 1954 roku zalecono objęcie tej grupy aktywnym rozpracowaniem operacyjnym⁴³.

Po politycznej odwilży w 1956 roku działalność odczytowa została wznowiona w środowiskach katolickich związanych z krakowską kurią, jednak równocześnie nastąpiło wyraźne nasilenie działań inwigilacyjnych ze strony aparatu bezpieczeństwa. Szczególnym impulsem do reaktywacji katechizacji dorosłych była ustawa z 27 kwietnia 1956 roku⁴⁴ legalizująca aborcję, która spotkała się z jednoznacznym sprzeciwem Kościoła katolickiego. Już wcześniej, w liście Episkopatu Polski z 1 stycznia 1952 roku, odczytanym w uroczystość Bożego Macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny, biskupi ostrzegali przed ideologią

⁴¹ IPN Kr 010/ 9307 SOR krypt. „Zespół”, t. 1, Notatka służbowa, Kraków 2 VIII 1960 r., k. 176.

⁴² IPN Kr 010/1256, t. 1. Jan Kotyza, Postanowienie o założeniu sprawy wstępno-agenturalnego rozpracowania o krypt. „Kierownicy”, k. 6-7.

⁴³ Tamże, k. 6-11.

⁴⁴ Dz.U. 1956 nr 12 poz. 61.

materialistyczno-ateistyczną, redefiniującą rolę kobiety i rodziny w społeczeństwie socjalistycznym. W dokumencie tym podkreślono, że każda istota ludzka jest „święta i nienaruszalna w jakiejkolwiek sytuacji i w każdej fazie swego rozwoju”, co stanowiło wyraźne odniesienie do wartości życia od poczęcia⁴⁵. Po ogłoszeniu ustawy z 1956 roku Kościół nie tylko potępił jej treść, lecz także zintensyfikował działania duszpasterskie, ukierunkowane na formację sumień wiernych oraz pogłębienie świadomości moralnej w zakresie ochrony życia. W kazaniach, listach pasterskich i publikacjach duchowni przypominali, że prawo do życia nie jest przywilejem nadanym przez państwo, lecz wynika z porządku moralnego, zakorzenionego w prawie naturalnym i objawieniu chrześcijańskim. Podkreślali też świętość rodziny, jako „instytucji zorganizowanej przez samego Boga”⁴⁶. Legalizacja aborcji została uznana za zagrożenie dla integralności życia rodzinnego, dla roli kobiety jako matki oraz dla wychowania dzieci w duchu odpowiedzialności i miłości. W odpowiedzi na ustawę, wielu duchownych – m.in. ks. Karol Wojtyła⁴⁷, ks. Zdzisław Goliński⁴⁸ i ks. Alojzy Poszwa⁴⁹ podjęło

⁴⁵ *List Pasterski Episkopatu Polski w obronie życia nienarodzonych (1952 rok)* [w:] *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000* [red.] P. Libera, A. Rybicki, S. Łacki i, cz. I, Marki 2003, s. 101-110.

⁴⁶ *List Pasterski Episkopatu Polski o rodzinie (1956)* [w:] tamże, s. 144-150.

⁴⁷ Ks. Karol Wojtyła (1920-2005) – ksiądz katolicki, teolog, filozof. W latach 1948-1951 pracował jako wikariusz w Niegowici i w parafii św. Floriana w Krakowie. Od 1953 r. prowadził wykłady z teologii moralnej na Wydziale Teologicznym UJ, a od 1954 r. wykładał etykę na Wydziale Filozoficznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – od 1956 r. jako zastępca profesora, od 1957 r. jako docent. Równolegle prowadził wykłady w seminariach duchownych (krakowskim, śląskim, częstochowskim). Od 1 X 1958 r. pełnił funkcję biskupa pomocniczego i wikariusza generalnego archidiecezji krakowskiej. W 1964 r. został mianowany arcybiskupem metropolitą, a w 1967 r. kardynałem. Brał udział w Soborze Watykańskim II i aktywnie działał w Episkopacie Polski. 16 października 1978 r. został wybrany papieżem jako Jan Paweł II – pierwszy papież z Polski i pierwszy spoza Włoch od ponad 450 lat.

⁴⁸ Ks. Zdzisław Goliński (1908-1963) – biskup katolicki, doktor habilitowany teologii moralnej, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wykładał teologię moralną, pedagogikę i psychologię wychowania. Biskup pomocniczy lubelski (1947-1951), następnie ordynariusz częstochowski (1951-1963), uczestnik I sesji Soboru Watykańskiego II. Zob.: J. Durka, *Biskup częstochowski Zdzisław Goliński wobec rzeczywistości PRL – szkic do biografii* [w:] *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2022, s. 237-352.

⁴⁹ Ks. Alojzy Poszwa (1901-1979) – duchowny katolicki diecezji płockiej, doktor socjologii, publicysta, działacz społeczny. Krytyk eugeniki negatywnej, autor pracy

intensywną działalność formacyjną, publikacyjną i pastoralną, której celem była obrona życia oraz umacnianie wartości chrześcijańskich w rodzinach⁵⁰. Sygnałem dla Kościoła o skali represji wobec obrońców życia było objęcie Walentego Majdańskiego⁵¹ – publicysty katolickiego, socjologa rodziny i prekursora działań na rzecz ochrony życia nienarodzonego – całkowitym zakazem druku przez władze PRL. Prymas Stefan Wyszyński, przebywający wówczas w odosobnieniu, zareagował na uchwalenie ustawy z głębokim bólem i niepokojem. W zapiskach z 30 kwietnia 1956 roku określił ją jako „ustawę śmierci narodu”, wskazując na jej destrukcyjny wpływ na godność kobiety, rolę macierzyństwa oraz fundamenty życia społecznego⁵². W reakcji na ten kryzys, Wyszyński zaproponował duchową odpowiedź – Wielką Nowennę (1957-1966), która miała przygotować naród do obchodów milenium chrztu Polski. Był to program dziesięcioletniej odnowy moralnej i religijnej, skoncentrowany wokół osoby Maryi jako wzoru kobiety, matki i obrończyni życia. Nowenna miała być tamą dla „potopu morderstwa narodu”, duchową mobilizacją przeciwko depopulacji i rozkładowi więzi rodzinnych⁵³. W tym duchu, w archidiecezji krakowskiej, z inicjatywy arcybiskupa E. Baziaka oraz ks. Stanisława Czarторыskiego, przewodniczącego Wydziału Duszpasterstwa Ogólnego

Eugenika w Polsce (1936), w której bronił godności osoby ludzkiej i sprzeciwiał się biologicznemu redukcjonizmowi. Zob.: L. Zygner, *Ksiądz Alojzy Poszwa wobec ruchu eugenicznego w Polsce*, „Studia Mazowieckie” XII/XXVI (1), s. 13-28, 2017.

⁵⁰ Ks. Alojzy Poszwa, *Osoba ludzka w świetle filozofii chrześcijańskiej*, Lublin 1957; Zdzisław Goliński, *Listy pasterskie i przemówienia*, Częstochowa 1960; K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1960.

⁵¹ Walenty Majdański (1899-1972) – nauczyciel, publicysta, socjolog rodziny, prekursor działań na rzecz ochrony życia nienarodzonego. Od lat 30. związany z Katolickim Stowarzyszeniem Młodzieży Męskiej, po wojnie współtwórca pierwszej poradni małżeńsko-rodzinnej w Warszawie. Autor licznych publikacji, m.in. „Giganci” (1936), „Rodzina wobec nadchodzącej epoki” (1946), „Polska kwitnąca dziećmi” (1947). Po 1956 roku aktywnie sprzeciwiał się legalizacji aborcji, publikując pod pseudonimami z powodu cenzury. W 1970 roku odznaczony przez papieża Pawła VI medalem *Benemerenti* za zasługi dla chrześcijańskiej wizji rodziny. Zob. Redakcja, *Sylwetka Walentego Majdańskiego*, „Studia nad Rodziną”, nr 2(15) 2004, R. 8, s. 5-11.

⁵² Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, t. 4: 1956, red. E. K. Czaczkowska, Warszawa 2012, s. 158-159.

⁵³ K. Jarkiewicz, „W obronie życia nienarodzonych”. *Głos Kościoła i środowisk katolickich w debacie okołaborcyjnej w okresie Wielkiej Nowenny (1956-1966)* „Pamięć i Sprawiedliwość” nr 1 (2017), s. 137-175.

pod koniec 1956 roku reaktywowano Koło Prelegentów przy Kurii Metropolitalnej w Krakowie⁵⁴. W jej ramach organizowano cykliczne wykłady, spotkania formacyjne oraz kursy przedmażeńskie, których celem było przeciwdziałanie skutkom ustawodawstwa godzącego w katolicką wizję małżeństwa i rodziny. Kluczową rolę w funkcjonowaniu Koła odegrał ks. Karol Wojtyła, który objął przewodnictwo Rady Naukowej⁵⁵, nadając inicjatywie wyraźny kierunek teologiczny i antropologiczny. Program wykładów realizowany był przez kompetentnych prelegentów – lekarzy, pedagogów, prawników oraz osoby świeckie i duchowne o ugruntowanej formacji religijnej – co zapewniało wysoki poziom merytoryczny i duchowy przekazu. Struktura Koła opierała się na podziale na sekcję kobiecą i męską, wzorowanym na przedwojennych organizacjach KSMŻ i KSMM. Sekcji kobiecej, kierowanej przez Janinę Bogdanowiczową, prowadziły działaczki społeczne i ziemianki, prowadzące prelekcje dla kobiet i młodzieży żeńskiej⁵⁶. Sekcja męska, pod kierunkiem Józefa Sieńko⁵⁷, zrzeszała osoby z doświadczeniem konspiracyjnym i inteligenckim, podejmujące zagadnienia etyczne i społeczne⁵⁸. Koło, kierowane przez ks. Stanisława Czarторыskiego,

⁵⁴ IPN Kr 010/ 9307 SOR krypt. „Zespół”, t. 1, Informacja dot. działalności Koła Prelegentów przy Referacie Duszpasterskim Kurii Krakowskiej, Karków 28 X 1960 r, k. 50.

⁵⁵ Do Rady Naukowej Koła Prelegentów należeli również: ks. Andrzej Bardecki, ks. Tadeusz Ryłko, ks. Czesław Obtulowicz, ks. Mieczysław Noworyta, ks. Eugeniusz Florkowski, o. Krzysztof Kasznica i Jerzy Turowicz. Zob.: IPN Kr 010/9307 SOR krypt. „Zespół”, t. 1, Informacja dot. zorganizowania działalności Koła Prelegentów przy Referacie Duszpasterskim kurii krakowskiej, Kraków 19 II 1960 r., k. 24-29.

⁵⁶ Do sekcji kobiecej należały: Felicja Żurowska, Elżbieta Kusiak, Zofia Baster, Jadwiga Klimowska, Zofia Markowska, Maria Kupiec, Aniela Potocka, Potocka Anna, Róża Czarторыska, Janina Rozciszewska, Zofia Poźniak, Agnieszka Jordan, Zofia Tor, Katarzyna Chomentowska, Anna Turowicz, Maria Świeżawska, Stefan Czarторыski, Anna Zipser, Izabella Kleszcz, Janina Mroczkowska, Anna Kozubek, Zofia Tarnowska, Janina Mroczkowska. Zob. IPN Kr 010/9307, t. 1, SOR „Zespół”, Streszczenie materiałów w sprawie ewidencyjno-obszaryjnej krypt. „Zespół” (grupowej), Kraków 10 XII 1960 r., k. 63-64. W. G a s i d ł o, *Duszpasterska troska...*, s. 17.

⁵⁷ Józef Sieńko – (właśc. Jan Sieńczak) (1894-1979) – oficer Armii Krajowej ps. „Pores”, instruktor saperski w grupie „Kedyw -2 Kraków”. Skazany w marcu 1949 roku przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu na 6 lat więzienia. Zwolniony w 1953 roku w ramach tzw. amnestii. Członek Stronnictwa Pracy, pracownik Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Zob.: IPN Kr 010/9307 SOR krypt. „Zespół”, t. 1, Karta E-15 dot. Sieńko Józef, k. 238.

⁵⁸ Sekcję męską tworzyli: Jan Klimowski, Tadeusz Mildner, Jerzy Kupiec, Lech Rozciszewski, Stanisław Konopka, Krzysztof Morstin, Franciszek Dudek, Mieczysław

wspieranego kolejno przez ks. Mieczysława Noworytę oraz od 1958 roku przez ks. Czesława Obtulowicza, funkcjonowało w latach 1957-1960. Prelekcje prowadzone w parafiach przez świeckich specjalistów z różnych dziedzin, koncentrowały się na zagadnieniach etyki życia rodzinnego, seksualności, aborcji, rozwodów oraz innych problemów społecznych postrzeganych jako zagrożenie dla chrześcijańskiej wizji człowieka i rodziny⁵⁹. Proponowany program katechizacji przedmałżeńskiej stanowił alternatywę wobec komunistycznej koncepcji rodziny podporządkowanej państwu. Kursy adresowane do młodzieży powyżej 17. roku życia miały na celu duchowe i społeczne przygotowanie do małżeństwa jako sakramentu, akcentując wartość miłości, czystości, odpowiedzialnego rodzicielstwa oraz godności kobiety jako matki i wychowawczyni⁶⁰.

Rozpracowanie operacyjne Koła Prelegentów przez Służbę Bezpieczeństwa w 1960 roku

Ze względu na swój charakter – łączenie nauki z nauczaniem Kościoła, obecność lekarzy, psychologów i prawników, a także oddziaływanie na młodzież i młode małżeństwa – Koło Prelegentów przy Kurii Metropolitalnej w Krakowie zostało uznane przez władze PRL za inicjatywę ideologicznie niebezpieczną. Aparat bezpieczeństwa podjął działania mające na celu rozpoznanie, ograniczenie i rozbicie struktury Koła. W 1960 roku Służba Bezpieczeństwa rozpoczęła przygotowania do likwidacji Koła jako „elementu ideologicznie niebezpiecznego”⁶¹. Celem operacji było zgromadzenie materiałów umożliwiających

śław Dora, Jan Kotyza, Wojciech Gabryś, Tadeusz Bigosz, Stanisław Marcinkiewicz, Włodzimierz Czartoryski, Jan Mikułowski, Tadeusz Starczyk, Józef Baster, Wacław Fedorowicz i Jacek Fedorowicz. Zob.: IPN Kr 010/9307, t. 1, SOR „Zespół”, Streszczenie materiałów..., k. 63-44. W. G a s i d ł o, *Duszpasterska troska...*, s. 17.

⁵⁹ W latach 1950-1953 oraz 1957-1960 zorganizowano kursy przygotowawcze do małżeństw w 49 parafiach archidiecezji krakowskiej. Były to m.in. Mogiła, Włosienica, Przegorzały, Droginia, Witanowice, Piaski Wielkie, Modlnica, Oświęcim, Płaża, Sencze, Rybitwy, Liszki, Gaj, Marcyporęba, Mszana Dolna, Myślenice, Kalwaria Zebrzydowska oraz Czernichów. Każdy kurs obejmował cykl 10-14 prelekcji. Zob.: tamże, k. 64.

⁶⁰ IPN Kr 010/ 9307 SOR krypt. „Zespół”, t. 1, *Katechizacja przedmałżeńska dla młodzieży* (materiał szkoleniowy Referatu Duszpasterskiego Kurii Metropolitalnej w Krakowie), k. 70-74.

⁶¹ Tamże, Plan przedsięwzięć zmierzający do rozwiązania Koła Prelegentów przy Referacie Duszpasterskim Kurii Krakowskiej, Kraków 8 I 1960, k. 19-22.

postawienie członków Koła w stan oskarżenia za rzekome prowadzenie nielegalnej działalności. Do najczęstszych form represji należały: inwigilacja uczestników spotkań oraz rozpracowywanie środowisk świeckich działaczy – zwłaszcza osób związanych z przedwojennym KSMM i KSMŻ. SB zastosowała szeroki wachlarz środków operacyjnych: obserwację, kontrolę korespondencji, podsłuchy oraz pozyskiwanie informacji od tajnych współpracowników. Szczególną rolę odegrał Zbigniew Ślizowski⁶² ps. „Grunwald”, który jako osoba zaufana uczestniczył w zebraniach i przekazywał szczegółowe raporty dotyczące tematów wykładów, wypowiedzi prelegentów, list obecności oraz planów wyjazdów, a także dostarczał opracowania i materiały duszpasterskie. Jego działalność miała na celu „rozpoznanie mechanizmów formacji młodzieży i rodzin w środowisku kościelnym”⁶³.

Koło Prelegentów funkcjonowało w warunkach narastającej presji administracyjnej. Pod koniec 1959 roku Rada Narodowa Miasta Krakowa odebrała Kurii pomieszczenia przy ul. Wiślniej 12, co doprowadziło do tymczasowego zawieszenia działalności⁶⁴. Przez kolejne trzy miesiące spotykano się sporadycznie w innych miejscach. Sekcja męska korzystała z pomieszczeń Naukowego Instytutu Katolickiego

⁶² Zbigniew Ślizowski (ur. 14 kwietnia 1918 r. w Krakowie), technik łączności, członek Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej. Był tajnym współpracownikiem SB o pseudonimach „Grunwald”, „Leśniak”, „Bochenek”, „Grunwald”. Pozyaskany do współpracy 9 I 1950 roku. Współpracował do końca 1979 roku. Jako konserwator aparatów telefonicznych obsługujących pomieszczenia Kurii Metropolitalnej w Krakowie miał możliwość instalowania podsłuchów telefonicznych, m.in. przy ul. Franciszkańskiej 3 oraz w mieszkaniu ks. Karola Wojtyły przy ul. Kanoniczej 11. Uczestniczył w spotkaniach Koła Prelegentów przy kurii metropolitalnej w Krakowie w latach 1956-1960. W latach 1981-1982 był członkiem Stronnictwa Demokratycznego, pełniąc funkcję w Komisji Rewizyjnej Krakowskiego Komitetu SD. W 1982 roku wyemigrował do Kanady. Zob. IPN BU 2912/1 Kartoteka odtworzeniowa Biura „C” MSW, IPN Kr 085/1, Kartoteka odtworzeniowa pseudonimów WUSW w Krakowie; IPN 00142/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna WUSW W Krakowie/Nowym Sączu/Tarnowie; IPN Kr 009/213 t. 1-2, Teczka pracy tajnego współpracownika ps. „Grunwald” dot. Zbigniew Ślizowski; Dane osoby z katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL – <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/142605>. [on line 08.08.2025].

⁶³ IPN Kr 010/9307 t. 1, SOR krypt. „Zespół”, Wyciąg z doniesienia źródło „Grunwald” z dnia 24 III 1960 r., k. 177.

⁶⁴ Tamże, Informacja dot. działalności Koła Prelegentów przy Referacie Duszpasterskim Kurii Krakowskiej, Kraków 28 X 1960 r., k. 47.

przy ul. Sławkowskiej 32, a sekcja kobieca z klasztoru Sióstr Prezentek przy ul. św. Jana 7. Dzięki zaangażowaniu dyrektorki szkoły, Elżbiety Kusiak, która w dokumentach SB figurowała jako osoba „szczególnie aktywna”⁶⁵. Koło Prelegentów zyskało stabilne zaplecze lokalowe i organizacyjne, a jego działalność mogła być kontynuowana mimo trudności administracyjnych i presji ze strony władz⁶⁶. Regularne spotkania wznowiono w styczniu 1960 roku dzięki życzliwości bp. Karola Wojtyły, który udostępnił pomieszczenie przy ul. Kanoniczej 21⁶⁷. Nowa lokalizacja została szybko ujawniona SB przez źródło o ps. „Rosa”⁶⁸. W kwietniu i czerwcu 1960 roku SB planowała operacje wejścia do pomieszczeń podczas zebrań Koła, jednak akcje zostały odwołane – najpierw z powodu braku zgody Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, później z uwagi na niewielką liczbę uczestników⁶⁹. W ramach operacji prowadzonej przez Służbę Bezpieczeństwa z udziałem tajnego współpracownika

⁶⁵ Tamże, Meldunek do Naczelnik Wydziału V Departamentu III MSW w Warszawie dot. zorganizowania i działalności Koła Prelegentów przy Referacie Duszpasterskim Kurii Krakowskiej, Karków 20 XI 1959 r., k. 136.

⁶⁶ Tamże, Doniesienie agenturalne źródło „Grunwald” z dnia 4 X 1958 r., k. 112.

⁶⁷ Działania operacyjne wobec ks. Karola Wojtyły zostały już dość dokładnie opisane: Zob.: M. Lasota, *Donos na Wojtyłę. Karol Wojtyła w teczках bezpieki*, Kraków, 2006; T. Isakowicz-Zaleski, *Księża wobec bezpieki...*; M. Lasota, *Wojtyła na podsłuchu*, Kraków 2014.

⁶⁸ Ks. Józef Szczotkowski, (1915-2000), kapłan archidiecezji krakowskiej, święcenia kapłańskie przyjął w 1939. Później m.in. wikariusz w Niegowici oraz w Krakowie w parafii św. Anny i przy katedrze wawelskiej, pracownik kurii krakowskiej od 1949 roku: notariusz, prokurator, wiceoficjał a następnie oficjał Sądu Metropolitalnego, referent gospodarczy Kurii członek Kolegium Konsultorów Archidiecezji Krakowskiej, przewodniczący Komisji do Spraw Muzyki Kościelnej w Archidiecezji Krakowskiej i przewodniczący Podkomisji do Spraw Organistówskich; szambelan Jego Świątobliwości, kanonik Kapituły Metropolitalnej. Zob. AIPN Kr, 009/4373, t. 1-2, Teczki pracy TW „Jurek”; Zob. także: M. Lasota, *Donos...*, s. 58, 102-103, 232-234, 296, 298; T. Isakowicz-Zaleski, *Księża wobec bezpieki...*, s. 320, 403; S. A. Bogaczewicz, *Działania resortu bezpieczeństwa wobec ks. kard. Bolesława Kominka w latach 1945-1974. Zarys zagadnienia* [w:] *Wokół orędzia. Kardynał Bolesław Biskup Kominek. Prekursor pojednania polsko-niemieckiego* [red.:] W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009, s. 43; J. Marecki, *Boga należy bardziej słuchać niżeli ludzi. Biskup Franciszek Jop*, „Biuletyn IPN” nr 10, 2008, s. 57.

⁶⁹ IPN Kr 010/9307, t. 1, SOR krypt. „Zespół”, Komunikat z przeprowadzonej obserwacji budynku przy ul. Kanoniczej nr 21 w Krakowie w dniu 23 III 1960 roku w godz. 19.00 – 20.25, Kraków 24 III 1960 r., k. 150. Tamże, Plan rozwiązania nielegalnie działającego „Koła Prelegentów” przy Referacie Duszpasterstwa kurii Krakowskiej, Kraków 21 VI 1960, k. 35.

ps. „Grunwald”, latem i jesienią 1960 roku 21 członków Koła Prelegentów było wzywanych na przesłuchania do Urzędu Spraw Wewnętrznych. Podczas przesłuchań stosowano presję psychologiczną, groźby zwolnień z pracy oraz inne formy represji, mające na celu zastraszenie środowiska i zablokowanie inicjatywy. W dniu 17 września 1960 roku Urząd Spraw Wewnętrznych przy Prezydium Rady Narodowej m. Krakowa wydał decyzję administracyjną o rozwiązaniu Koła Prelegentów⁷⁰. W odpowiedzi Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej w Krakowie, działając w imieniu ks. Stanisława Czartoryskiego, złożył odwołanie do Departamentu Społeczno-Administracyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Argumentowano, że działalność Koła mieściła się w ramach prawa kanonicznego, uznawanego przez państwo jako wewnętrzne prawo Kościoła⁷¹. Pomimo odwołania, 17 grudnia 1960 roku decyzja została podtrzymana. Ks. Czartoryski oraz Janina Bogdanowicz zostali oskarżeni o organizowanie i kierowanie nielegalną strukturą. Władze zakazały dalszej działalności Koła i zażądały przekazania wszystkich materiałów organizacyjnych. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje postawa ks. Stanisława Czartoryskiego wobec represyjnego systemu komunistycznego. W 1952 roku, pod presją szantażu ze strony Urzędu Bezpieczeństwa, zobowiązał się do współpracy jako tajny współpracownik o pseudonimie „Kos”. Jak wynika z badań Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego, charakter tej współpracy był wymuszony i ograniczony. Przez cztery lata był zmuszany do składania informacji o duchowieństwie krakowskim oraz środowiskach ziemiańskich i akademickich, jednak konsekwentnie uchylał się od przekazywania konkretnych danych, odmawiał przyjmowania wynagrodzenia i nie sporządzał pisemnych raportów. W latach 1952-1956 złożył łącznie 51 doniesień, po czym – korzystając z politycznej odwilży – zerwał współpracę. Został formalnie wyrejestrowany z sieci agenturalnej w 1957 roku⁷². Po zerwaniu współpracy podejmował działania mające

⁷⁰ IPN Kr 010/9307, t. 1, SOR krypt. „Zespół”, Orzeczenie Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium Rady Narodowej w Krakowie [...] zakazujące prowadzenia dalszej działalności przez organizację „Koła Prelegentów”, Kraków 17 IX 1960 r., k. 60-61.

⁷¹ IPN Kr 010/9307, t. 1, SOR krypt. „Zespół”, Odpis odwołania ks. Stanisław Czartoryskiego od orzeczenia Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium Rady Narodowej w Krakowie z dnia 17 września 1960 r. do MSW Departamentu Społeczno-Administracyjnego w Warszawie, Kraków 1 X 1960 r., k. 65-69.

⁷² T. Isakowicz-Zaleski, *Księża wobec bezpieki*, Karków, s. 227-236.

na celu ochronę środowiska Koła Prelegentów przed infiltracją i represjami. Zabraniał prowadzenia kartotek, unikał formalizacji struktur, selekcionował uczestników spotkań i ograniczał dokumentację⁷³.

Postawy Ślizowskiego i Czartoryskiego ukazują dwa skrajne modele funkcjonowania w warunkach państwa represyjnego. Ślizowski reprezentował typ aktywnego współpracownika, który świadomie uczestniczył w działaniach wymierzonych w Kościół. Jego lojalność wobec SB była jednoznaczna, a skutki jego działalności miały charakter destrukcyjny dla wspólnoty religijnej. Z kolei ks. Czartoryski, mimo dramatycznego epizodu współpracy, starał się zachować integralność moralną i chronić środowisko Koła Prelegentów. Jego działania po 1956 roku świadczą o duszpasterskiej odpowiedzialności i próbie rehabilitacji. W jego przypadku współpraca była wynikiem szantażu, a nie ideologicznego zaangażowania, co czyni jego postawę bardziej złożoną i ambiwalentną.

Zakończenie

Artykuł przedstawia działania duszpasterskie Kościoła katolickiego w archidiecezji krakowskiej w latach 1946-1960 jako odpowiedź na represyjną politykę władz PRL wobec organizacji młodzieżowych i formacji rodzinnej. Szczególną uwagę poświęcono działalności ŻRD oraz Koła Prelegentów przy Kurii Metropolitalnej w Krakowie, które kontynuowały tradycje KSMŻ i KSMM, oferując formację religijną, społeczną i moralną w warunkach ograniczeń administracyjnych. Kursy przedmażeńskie oraz wykłady Koła miały wyraźny profil teologiczny i antropologiczny, angażując kompetentnych świeckich i duchownych. Władze PRL uznały Koło Prelegentów za inicjatywę ideologicznie niebezpieczną, co doprowadziło do jego rozpracowania operacyjnego przez Służbę Bezpieczeństwa i ostatecznego rozwiązania w 1960 roku. Koło odegrało pionierską rolę w tworzeniu duszpasterstwa rodzinnego, które w kolejnych dekadach rozwijał ks. Karol Wojtyła jako arcybiskup krakowski. Jego doświadczenia zaowocowały powstaniem poradni życia małżeńskiego, kursów przedmażeńskich, rekolekcji dla małżeństw i zespołów formacyjnych.

⁷³ IPN Kr 010/9307 SOR krypt. „Zespół”, Wyciąg z notatki z odbytego spotkania z info. ps. „Grunwald” w dniu 30 XII 1959 r., k. 140.

BIBLIOGRAFIA

- Bogaczewicz S.A., *Działania resortu bezpieczeństwa wobec ks. kard. Bolesława Kominka w latach 1945-1974. Zarys zagadnienia* [w:] *Wokół orędzia. Kardynał Bolesław Biskup Kominek. Prekursor pojednania polsko-niemieckiego* [red.:] W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009.
- Gasidło W., *Duszpasterska troska Kardynała Karola Wojtyły o rodzinę*, Kraków 1996.
- Górecki P., *Biskup Franciszek Jop w aktach bezpieki (1952-1976 [1979])*, [w:] *Życie i posługa biskupa Franciszka Jopa (1897-1976). W 40. rocznicę śmierci pasterza diecezji opolskiej* [red.] P. Górecki, „Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku” t. 92, Opole 2016.
- Gryz R., *Władze partyjno-państwowe w Polsce w walce z duchowieństwem 1945-1956*, [w:] *Represje wobec duchowieństwa Kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim*, Katowice 2004.
- Halicki K., *Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży w diecezji chełmińskiej w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Organizacje Młodzieżowe w XX wieku. Struktury, ideologia, działalność*, [red.] P. Tomaszewskiego i M. Wołosa, Toruń 2008.
- Isakowicz-Zaleski T., *Księża wobec bezpieki na przykładzie archidiecezji krakowskiej*, Kraków 2007.
- Jarkiewicz K., „W obronie życia nienarodzonych”. *Głos Kościoła i środowisk katolickich w debacie okołaborcyjnej w okresie Wielkiej Nowenry (1956-1966)* „Pamięć i Sprawiedliwość” nr 1 (2017)
- Kielska M., *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży i jego działalność wychowawcza* [w:] *Środowiska wychowawcze i edukacja dorosłych w dobie przemian*, red. T. Aleksander, Kraków 2003.
- Kotyza J., *Felicja Żurowska (1896-1977)*, „Tygodnik Powszechny”, nr 10, Kraków 3 III 1978.
- Krzysztofek K., *Stowarzyszenia Katolickie w Krakowie 1918-1939. Studium historycznoprawne*, Kraków 2014.
- Lasota M., *Donos na Wojtyłę. Karol Wojtyła w teczach bezpieki*, Kraków, 2006.
- Lasota, *Wojtyła na podsłuchu*, Kraków 2014.
- Madryła P., *Duszpasterstwo w czasach stalinowskich. Władze komunistyczne wobec działalności duszpasterskiej Kościoła rzymsko katolickiego w archidiecezji krakowskiej w latach 1945-1956*, Kraków 2009.
- Marecki J. [red:], *Represje wobec Kościoła w krajach bloku wschodniego. Komuniści przeciw religii po 1944 r.*, Kraków 2011.
- Marecki J., *Boga należy bardziej słuchać aniżeli ludzi. Biskup Franciszek Jop*, „Biuletyn IPN” nr 10, 2008.
- Musiak F., *Krew kapłańska. Śledztwo i śmierć ks. Józefa Fudalego*, „Nasz Dziennik”, nr 53/2007.

- Musiał F., Lasota M., *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa kurii krakowskiej*, Kraków 2003.
- Ordon M., *Prawo o stowarzyszeniach jako instrument antykościelnej polityki władz komunistycznych w okresie Polski Ludowej – zarys problemu*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, t. IV, Lublin 2022.
- Paduchowski W., *Jan Kotyza, żołnierz Armii Krajowej, Batalionów chłopskich, ludowego Wojska Polskiego – zarys biograficzny*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, nr 4, Warszawa 2020.
- Piech S. *Doktorzy teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1945-1954*, „Saeculum Christianum” nr 5/1, Warszawa 1998.
- Proces księdza Lelity i innych agentów wywiadu amerykańskiego. Stenogram procesu odbytego przed Rejonowym Sądem Wojskowym w Krakowie w dniach 21 I – 26 I 1953 r.*, Warszawa 1953.
- Statut Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej*, Poznań 1934.
- Sukiennik P., *Rys historyczny działalności duszpasterstwa rodzin w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem Archidiecezji Krakowskiej*, „Studia nad Rodziną” 10/1-2 (18-19).
- T. Kurpierz, *Proces Kurii Krakowskiej 1953. Mechanizmy represji wobec Kościoła katolickiego w PRL*, Kraków 2013.
- Urban J. *Starania kard. Karola Wojtyły o uznanie kultu królowej Jadwigi sprawowanego „od niepamiętnych czasów” (1967-1974)*, „Folia Historica Cracoviensia” vol. 30, Kraków 2024.
- Wojtyła K., *Budować dom na skale. Rekolekcje dla narzeczonych*. [Oprac.] Andrzej Dobrzyński. Kraków 2012.
- Wojtyła K., *Instynkt, miłość, małżeństwo* Tygodnik Powszechny, nr 42, 1952.
- Wojtyła K., *Myśli o małżeństwie*, „Znak” nr 7 Kraków 1957, 595-604.
- Wojtyła K., *Propedeutyka sakramentu małżeństwa.* „Ateneum Kapłańskie” z. 1, 1958, s. 20-33.
- Wojtyła K., *Religijne przeżywanie czystości* Tygodnik Powszechny, nr 51, 1953
- Wyszyński, *Pro memoria 1956-1957*, t. 4 [red.] E. K. Czaczkowska, Warszawa 2012.

Akty prawne

Dz.U. 1956 nr 12 poz. 61.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

- IPN BU 0648/80 t. 1- 2, Materiały dotyczące różnych stowarzyszeń i ugrupowań katolickich i świeckich.
- IPN Kr 010/9307 Sprawa Operacyjnego Rozpracowania krypt. „Zespół”.
- IPN Kr 010/9372, Sprawa Ewidencyjno-Obserwacyjna krypt. „Dyrektorka”.
- IPN Kr 010/7508, Sprawa Agenturalna Grupowa krypt. „Zieloni”.

IPN Kr 010/12056, Sprawa Wstępno-Agenturalnego Rozpracowania kryp.
„Kierownicy”.

IPN Kr 0179/1292, Świecki aktyw katolicki.

IPN Kr 010/7683, t. 1, Szponder Jan

IPN Kr 010/1256, t. 1, Jan Kotyza

Strony internetowe

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/represje/97879>

<https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/142605>

www.ordynariat.wp.mil.pl

MONIKA LITWIŃSKA – dr nauk humanistycznych. Zajmuje się historią Kościoła, ruchów opozycyjnych oraz duszpasterstw środowiskowych w PRL. Autorka artykułów naukowych i popularnonaukowych oraz biogramów i haseł w *Encyklopedii Solidarności* (t. III, IV, V), a także monografii *WiP kontra PRL. Ruch Wolność i Pokój 1985-1989* (Kraków 2105).